

1

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

АРТЮХ В'ЯЧЕСЛАВ ОЛЕКСІЙОВИЧ

УДК 1(091) : 316.356.4 : 165.191

ПРИРОДА НАЦІОНАЛЬНОГО МІФУ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

спеціальність 09.00.05 – історія філософії

**АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук**

Київ – 2001

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі історії філософії Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Бичко Ігор Валентинович
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
професор кафедри історії філософії)

Офіційні опоненти – доктор філософських наук, професор
Поліщук Ніна Павлівна (Інститут філософії
імені Г. Сковороди НАН України,
провідний співробітник відділу історії філософії України)

кандидат філософських наук,
Голуб Андрій Павлович
(Київський державний інститут театрального мистецтва
імені І.К. Карпенка-Карого, доцент кафедри суспільних наук)

Провідна установа –
Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна,
кафедра теорії культури та філософії науки,
Міністерство освіти і науки України, м.Харків

Захист відбудеться “25 “ червня 2001 р. о 14 год. на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.001.27 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (01017, м.Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330).

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського національного університету імені Тараса Шевченка (01017, м.Київ, вул. Володимирська, 58).

Автореферат розісланий “24 “ травня 2001 р.

Вчений секретар Спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук, доцент

В.Ф.Діденко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Для сучасної філософської думки важливим є осмислення наслідків екзистенційно–антропологічної кризи, що настала внаслідок модерністського “розчакловування світу” (М.Вебер). Така “криза довіри” до суцільної раціоналізації штовхає на пошуки нових світоглядних орієнтирів і це, в свою чергу, приводить нас до переосмислення можливостей такої синкретичної форми осягнення світу як міф.

Тому не дивно, що у ХХ ст. була по-новому проінтерпретована категорія міфу і відбувся перехід від парадигми, в якій міф розуміється як феномен, притаманний тільки архаїчним та традиційним станам суспільної свідомості і тому такий, що зараз доживає свого віку на маргінесах культури,— до іншої парадигми, де міф виступає постійною складовою людської свідомості та досвіду на всіх етапах їх існування. Міф при такому сприйнятті виступає вирішальним фактором онтологічної рівноваги людини. Більше того, Р.Барт навіть твердив, що саме наше суспільство є привілейованою сферою міфічних значень.

У наш час міф став об’єктом зацікавленості найрізноманітніших наук — етнології, літературознавства, психології, соціології, — що досліджують його в межах власної предметної визначеності. На своєму рівні осмислює феномен міфу і філософія. Специфіка філософського підходу до міфу полягає в тому, що досліджується не конкретно–історичне його буття, а структури та функції міфічної свідомості за допомогою філософських методів. У цьому дисертаційному дослідженні сам міф розуміється як інваріантний тип досвіду, що існує як на рівні свідомості, так і на опредметненому рівні культури.

Категорія міфу в даному дисертаційному дослідженні поєднується з категорією нації, що робить тему особливо актуальною, насамперед, у соціальному плані. Ще Б. Малиновський та Е. Кассіерер показали,— переломні періоди в житті людства призводять до актуалізації міфічних шарів світосприйняття. Час творення модерної української нації у ХХ ст. і є таким переломним періодом життя українського етносу. Та вольова напруга, необхідна для переходу від стану етнографічної спільності до якісно нового стану політичної спільноти, не могла не призвести до перетворення міфотворчої здатності людини, яка знаходиться на неусвідомленому рівні, у різні типи міфів. Такі міфи, з одного боку, виконують функцію розрядки вольової напруги, а з іншого,— через них формується нова національна ідентичність, адекватна новій історичній ситуації. Тому філософське осмислення сутності національного міфотворення видається досить актуальним для розуміння нинішньої соціокультурної ситуації в пострадянській Україні.

Значимість міфу для національної сфери полягає в тому, що міф – це незнищений елемент людського осягнення світу. Дослідження у сфері національного міфу дають можливість вийти на глибинний рівень національної ментальності, більш чітко зафіксувати зв’язок між раціональними та ірраціональними аспектами національної ідентичності та, врешті, по-новому поставити і проблему раціональності самого міфу. Якраз саме ці питання і спонукали дисертанта до дослідження обраної ним теми.

Зв’язок дисертації з науковими програмами, планами, темами. Загальний напрям дослідження узгоджується з науково–дослідницькою темою 37156 “Світоглядно–гуманістичні засади гуманітарної освіти України”, яка виконувалась кафедрою історії філософії Київського національного університету під керівництвом доктора філософських наук, професора В.Ярошовця.

Об’єктом дослідження постає міф як певний тип людського досвіду. **Предметом** дослідження є міфічні виміри національної ідентичності.

Метою дисертаційної роботи є з’ясування сутнісних характеристик національного міфу під кутом зору генезису філософії міфу.

Досягнення мети дисертаційного дослідження здійснюється через вирішення, зокрема, таких **основних завдань**:

дослідити міфологічне тло, в контексті якого виникла і розвинулась ідея національного міфу;

показати розгортання ідеї національного міфу в історії філософської думки; дослідити сутнісні характеристики національного міфу як культурно–історичного явища; показати як проявляють себе інваріантні структури міфу на рівні української національної ідентичності.

Теоретико-методологічна основа та джерельна база дослідження. Дисертаційне дослідження носить міждисциплінарний характер. У ньому співставляються філософські, соціологічні, психологічні концепції міфу з метою побудови єдиного підходу до аналізу досліджуваної теми. Методологічною основою дисертації є філософські розробки міфу, здійснені у працях Е. Кассіра, О. Лосева, К. Хюбнера, а також у роботах таких міфологів як К. Г. Юнг та М. Еліаде, що ставлять питання про національний міф, але без звернення до філософського рівня його осмислення. Крім того, в коло літератури, з якої були взяті окремі положення методологічного характеру, ввійшли праці таких авторів як К. Кереньї, Е. Мелетинський, М. Стеблін–Каменський, Б. Малиновський, Р. Барт, К. Леві–Строс, Ф. Кессіді.

Осмислюючи теоретичні аспекти дисертаційної теми, автор спирався також на загальнометодологічний потенціал досліджень українських вчених–філософів О.Александрової, І.Бичка, К.Жоля, С.Кримського, Ю.Кушакова, В.Лісового, А.Лоя, Н.Поліщук, В.Табачковського, В.Шинкарука, В.Ярошовця та ін.

Історико–філософський характер першого розділу дисертації зумовив необхідність зіпертись на загальнометодологічні принципи історизму та об'єктивності. Другий і третій розділи дослідження ґрунтуються на використанні таких методів наукового аналізу як структурний, герменевтичний, порівняльно–історичний. Комплексний характер роботи зумовив також звернення до конкретно–наукових методів.

Джерельну базу дослідження можна умовно розділити на три групи:

тексти, в яких подані філософські та наукові концепції міфу від античності до сьогодення;

тексти, що в них розглядаються сутнісні сторони явища нації:

міфогенні джерела, які репрезентують українську національну ідентичність.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що у цій роботі на основі зазначених вище методологічних принципів здійснено філософський аналіз природи національного міфу в його генетичному та структурному зрізах. Це дозволило зафіксувати міфічне підґрунтя у вигляді певної структури, яка обумовлює національний досвід. Такий підхід дає можливість розширити розуміння природи національної ідентичності, продуктивно поєднати концепти “міф” та “нація” на філософському рівні осмислення.

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано ряд положень, які відзначаються науковою новизною і виносяться на захист:

виявлено природу полісемантичності терміна “міф”, що внаслідок своєї постійної присутності в культурній свідомості європейської цивілізації набував все нових значень із зміною соціально–культурного та філософсько–наукового контексту; встановлено, що смислова наповненість поняття “національний міф” залежить, з одного боку, від реальної полісемантичності терміна “міф”, з іншого – від специфіки розуміння феномену нації;

розкрито основні смислові інваріанти поняття “національний міф” у всьому розмаїтті його історико–філософських інтерпретацій; на основі історичного розгляду філософських аспектів міфу доведено, що національний міф проявляє свою сутність через розгортання в часі;

дістало полальший розвиток дослідження елементів інваріантної міфічної структури, як онтологічного підґрунтя національної ідентичності;

уточнено, що міфічний потенціал національної ідентичності є наслідком її колективістського характеру, який ґрунтується як на свідомому так і, особливо, на підсвідомому шарі психіки;

встановлено основні форми національного міфу: 1) автентичний міфічний досвід, в якому розкривається безпосередньо–первинний контакт носія національної ідентичності із

світом-як-цілим; 2) об'єктивований міфічний досвід, що після раціонального осмислення творить ідеологічні міфи;

український національний міф проаналізовано крізь призму структурного

підходу і з'ясовано, що теоретичний рівень української національної ідентичності, у своєму історичному розвитку, під впливом психологічних та соціальних факторів має такі елементи міфічної структури як міфічні моделі простору і часу, синкретичні міфічні сутності, міфічне першоначало, поділ образу національного світу на сакральний та профанний рівні.

Теоретичне значення дисертаційної роботи полягає в тому, що воно дає можливість по-новому осмислити залежність національної ідентичності від міфічних структур свідомості, їх активної ролі в оформленні національного досвіду.

Практичне значення одержаних результатів може сприяти аналізу процесів, які відбуваються у сфері національних відносин. Зв'язок дисертаційної теми з проблемами української національної духовності робить дисертацію актуальною для широкого кола науковців, що займаються проблемами українознавства. Матеріали дослідження можуть бути використані при розробці нормативних курсів та спецкурсів з історії філософії, філософії, культурології, релігієзнавства.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені автором на міжнародних та загальноукраїнських конференціях: “Відродження української державності: проблеми історії і культури” (Одеса, 1995), “Дух, душа, людина: витоки і пошуки” (Суми, 1993), “Людина: дух, душа, тіло” (Суми, 1996, 1999, 2000), на “Днях науки” філософського факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка, (1999, 2000), в доповідях на теоретичних семінарах кафедри історії філософії цього університету та ін.

Впровадження результатів дослідження здійснювалося у формі наукових публікацій автора — трьох статтях та чотирьох тезах опублікованих матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій – 1,4 друкованих аркуша. Одержані результати були використані при розробці методичних матеріалів до курсу “Українська та зарубіжна культура” та при читанні лекцій і проведенні семінарських занять у Київському національному університеті ім. Тараса Шевченка та Сумському педагогічному університеті ім. А. С. Макаренка.

Структура роботи визначається логікою та метою дослідження і відображає послідовність вирішення поставлених завдань. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку цитованої і використаної літератури. В першому розділі показано розгортання ідеї національного міфу в зарубіжній та вітчизняній філософській традиції. Тут особливо наголошується на основних інтерпретаціях концепту “національний міф” в українській філософсько-науковій думці. Другий розділ присвячено виявленню сутнісних рис національного міфу; в межах методології Е.Кассіра та К.Хюбнера з'ясовується його інваріантна структура. Третій розділ дисертації присвячено виявленню міфічних структур в українській національній ідентичності. Зміст роботи подається на 153 сторінках, список літератури включає 181 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначені об'єкт, предмет, мета, завдання, джерела і теоретико-методологічна основа дисертації, сформульовані її наукова новизна, теоретична і практична значимість, наведено дані про апробацію результатів та дані про публікації.

У **першому розділі** дисертації – “**Становлення ідеї національного міфу в європейській та українській філософській традиції**” – з'ясовуються основні етапи розвитку ідеї національного міфу, принципова контекстуальність його філософських інтерпретацій.

Перший підрозділ – “**Зародження ідеї національного міфу: Античність, Середньовіччя, початок Нового часу**” – подає передісторію інтерпретацій національного міфу. На цьому етапі

розуміння міфу як національного (тобто такого, що належить певній спільноті) було неусвідомленим. Це етап існування національного міфу-в-собі. В епоху античності, із виникненням філософського дискурсу, формується висхідна опозиція – міф-логос, в якій значення міфу як істинного переказу, священної правди поступово трансформуються у вигадку, байку, фікцію, неправду. Фомування цієї опозиції вплинуло на специфіку розуміння національного міфу в наступні епохи. Відзначено, що Платон стояв біля витоків традиції раціонального міфотворення, або ще “міфології другого порядку” (С.Аверінцев) і започаткував інструментальне використання категорії “міфу”.

Радикальну критику античного міфу провело також християнство, що ще більше підсилило його в значенні несправжності, ілюзорності, неправдивості. Автор дійшов висновку, що вітчизняній інтелектуальній традиції епохи середньовіччя та початку нового часу притаманне алегорично–символічне розуміння суті міфу. Воно зафіксоване у роботах П.Могили, С.Тодорського, Г.Кониського, Г.Сковороди, Т.Щербацького.

Автор підкреслює особливу роль Й.Г.Гердера у творенні в майбутньому романтичного образу нації. У роботах цього філософа знаходить своє огрунтування ідея про значення цінностей доновітньої культури (в тому числі і міфу) для розвитку національної самосвідомості.

Якщо в епоху античності сама собою була зрозуміла приналежність міфу лише еллінській та римській спільнотам, то вже перші філософські рефлексії над національним міфом в добу Нового часу, поширили сферу його функціонування за межі античності і надали йому значення всезагальності, тобто міф починає розумітись як перший (архаїчний) етап у розвитку суспільної свідомості взагалі. Так, національний міф перестав бути тотожним самому собі вже у Дж.Віко, коли він об’єднав “міф” і “націю” на рівні понять та визначив істиннісний характер міфу для “язичницьких націй”, хоча й висловлений поетичною мовою.

Таким чином, попередній набір значень терміна “міф”, поданий у цьому параграфі, дозволяє побачити весь ланцюг смислів, ланкою якого є “національний міф”.

У другому підрозділі – **“Романтична парадигма в інтерпретації національного міфу”**– підкреслено, що саме романтики розпочали реанімувати світоглядні можливості міфу в культурі Нового часу. Романтизм сприйняв міф як істину для колективу, в якому він побутував. Окрім того, міфи виступали змістом простонародної свідомості і тому, виходячи із захоплення представників романтизму простим народом, вони стали об’єктом поклоніння.

За Й.Г.Фіхте міф передує власне історичному буттю нації/народу. Підкреслюється, що найбільш повно “дух нації” знаходить своє втілення у мові. Фіхте твердив, що межі національної єдності закінчуються там, де закінчуються кордони мови. Ранній Ф.В.Шеллінг в межах цієї ж парадигми визначив наявність народу через наявність спільної самосвідомості. Така спільність самосвідомості знову ж таки знаходить своє безпосереднє вираження в спільності мови. Однаковий погляд на світ, за Шеллінгом, окрім мови, дається народу в його міфології. Міфологія народу, як уявлення про його богів, виникає разом із самим народом, і така міфологія буде первинною по відношенню до історії цього народу, вона й визначає історію самого народу і є його долею. Але далі, стверджується в дисертації, Шеллінг із доісторії вводить міф в історію через називання міфами сюжетів сучасної літератури та біографії Христа. Отже, в нього розпочинається те перетлумачення традиційного розуміння міфу, що в подальшому створить можливості для поєднання міфу та нації, потрактованої як тип модерної спільноти. Зазначено, що поряд із Шеллінгом ідею “нової міфології” розробляв і Ф.Шлегель.

Якщо ранній Шеллінг осучаснював сам міф, то Ф.Ніцше писав про можливість повернення архаїчного міфу для відродження “німецького духу”, шляхом актуалізації націєтворчих можливостей німецького героїчного епосу.

Ще один варіант осучаснення міфу зустрічається в лінгвістичній теорії міфу українського вченого О.О.Потебні. Міфами у нього називаються сучасні релігійні, наукові та філософські побудови при умові, якщо їм будуть притаманні схеми (форми) міфологічного мислення. До

романтичної інтерпретації національного міфу (українського) віднесені також погляди І.Нечуя-Левицького.

У третьому підрозділі – **“Тлумачення національного міфу на тлі реміфологізаторських процесів у культурі ХХ століття”**– визначено, що в сучасній філософській думці чітко прослідковуються дві тенденції у розумінні суті національного міфу, які є наслідком деміфологічної та реміфологічної тенденцій у тлумаченні самого феномену міфу.

Підкреслено, що прикладом деміфологічної тенденції в розумінні національного міфу виступають погляди англійського філософа Е.Гелнера, для якого міф – це небезпечна неправда, яка тільки заважає зрозуміти історичну природу нації і, тому критичним мисленням він повинен бути подоланий.

Реміфологізаторська тенденція в дисертації представлена роботами відомих вчених Л.Іоніна та К.Хюбнера. Іонін відштовхуючись від теорії міфу О.Лосєва стверджує, що міфічні параметри національної ідентичності відсилають до буттєвісного рівня людського світогляду. Хюбнер дослідив онтологічне підґрунтя національного досвіду і розкрив оформлюючу дію міфічних структур у розвитку національної свідомості. В параграфі підкреслено, що міфізація національної ідентичності просторово-часовими формами стала можливою через застосування ним трансцендентальної по-суті методології.

У цьому ж параграфі особлива увага приділена аналізу міфологічного контексту (в даному випадку під міфологією розуміється наука про міфи), який і надав відповідних смислів національному міфу. Розглянуті психоаналітичні, феноменологічно-діалектичні, трансцендентальні теорії міфу. Підкреслено, що в теорії міфу О.Лосєва особливе значення для розкриття дисертаційної теми має ідея “відносної міфології”, в якій розкривається розвиток сучасного міфу на філософському, світоглядному (ідеологічному), політичному та соціальному рівнях. У феноменологічній теорії міфу М.Еліаде особливе значення має думка про розвиток міфу в історії як поступову формалізацію, збіднення сакрального змісту архетипів, їх профанізацію. Наголошено, що виділення рівня колективного несвідомого дозволило К.Г.Юнгу перевести розуміння природи сучасного міфотворення на рівень психіки. Доводиться, що до цього ж напрямку дотичні уявлення про національний міф українських філософів О.Кульчицького, І.Мірчука, М.Шлемкевича, І.Бичка. Підкреслено, що інтерпретація природи сучасної міфотворчості неокантіанцем Е.Кассіером розкривається у деміфологічній площині. Цей філософ визначив сучасний міф як “химеру” народжену поєднанням елементів традиційного міфу з феноменом техніки та влади тоталітарної держави.

В четвертому підрозділі – **“Філософія національного міфу в працях сучасних українських дослідників”**– проаналізовані основні підходи до тлумачення специфіки національного міфу в роботах М.Поповича, В.Малахова, Н.Хамітова, О.Гриценка, Г.Грабовича, О.Забужко, А.Тихолаза. Зроблено висновок, що в цілому сучасні українські дослідники перебувають в межах західноєвропейських методологічних парадигм у вивченні феномену національного міфу. Основні методологічні підходи – структурний, психоаналітичний, інформаційний, трансцендентальний. Міфотворчість у національній сфері постає у цих дослідженнях не лише результатом подолання комплексу національної меншовартості чи свідомого використання міфічних схем світосприйняття для реалізації чийось групових інтересів, але і первинним способом національної самовизначеності індивідів.

Отже, історичний розгляд дозволив виявити той контекстуальний комплекс питань, які уможливили постановку проблеми національного міфу. Це – питання про сутність міфу; істинність та ілюзорність міфу і пов’язана з цим взаємодія міфу та логосу/розуму; міф як слово та міф як структура свідомості; питання про розповсюдження сфери впливу міфу поза межі первісного стану свідомості людини та виникнення ідеї сучасної міфології; основні логічні та психологічні механізми, що уможливають перенесення міфу з архаїки на сучасність; специфіка сучасного міфу у порівнянні з автентичним первісним; зв’язок міфу із сферою

політики, релігії, буденної свідомості. Якраз специфіка вирішення цих питань філософами, на думку автора, і уможливила виникнення ідеї національного міфу.

Зроблено висновок, що на рівні історичного підходу, те що називається природою національного міфу є історично-змінним, і залежить від специфіки інтерпретацій даного феномену в ту чи іншу історичну епоху. Констатація залежності смислової наповненості національного міфу від історії робить нас свідомими щодо історичності власного розуміння національного міфу.

Разом з тим, в дисертації показано, що досить перспективною методологією (підходом) для подальших філософських інтерпретацій національного міфу є та лінія у його тлумаченні, яка йде від неокантіанця марбургської школи Е.Кассієра до сучасного німецького філософа К.Хюбнера. Цю лінію можна назвати структурною філософією міфу. Саме крізь призму цієї методології здійснена спроба розглянути предмет даного дослідження – міфічні виміри національної ідентичності.

У **другому розділі – “Національна ідентичність та міф”** – у відповідності із ще античним розумінням терміна “природа”, який крім значення генезису (становлення) несе також і субстанційне навантаження, досліджуються якраз сутнісні характеристики національного міфу з точки зору підходу Кассієра–Хюбнера, але без трансцендентального моменту; тобто ті форми, що для цих дослідників були апіорі міфічного досвіду, вважатимуться іманентно притаманними змісту міфічного досвіду.

Перший підрозділ – **“Інваріанти міфічної структури”** – присвячений вирішенню питання про онтологічні підвалини існування національного міфу. Тут автор показує, що неметафоричне розуміння національного міфу можливе за умови, коли буде доведено, що міфічне сприйняття світу притаманне як архаїчній так і сучасній людині.

Далі вибудовується образ автентичного міфу, яким на думку автора, є архаїчний міф. Проводиться думка, що коли міф розглядається як автономна сфера, яка функціонує в паралельній площині з наукою, то опис міфічного досвіду через наукові поняття і філософські категорії не дозволяє охопити міф у всій його чистоті. Автентичним міф виступає при його безпосередньому переживанні ізсередини. Тому, науковий опис не може бути нічим іншим, ніж описом ззовні; далі, цей опис буде лише інтерпретацією автентичного міфу; і, нарешті, така інтерпретація – це єдиний спосіб, через який сцієнтистськи орієнтована свідомість може зрозуміти міф.

Міф у цьому параграфі визначається як певний тип досвіду. Сам досвід розуміється досить широко – як даність змісту нашої свідомості.

На думку автора, архаїчний міф – це синкретична цілісність сприйняття світу, що народжується на первинному, ще нічим не опосередкованому (а значить і неусвідомленому) рівні стикання свідомості із зовнішнім предметним світом. Це те, що одного разу виникнувши, знаходиться між людською свідомістю і навколишнім світом і, таким чином, саме через міф відбувається поєднання людини і світу, а, отже, він є способом сприйняття реальності. Міф певним чином обробляє реальність і представляє її свідомості. “Зашифрована” таким чином реальність постає у свідомості як міфічний досвід.

Міф як спосіб сприйняття світу має певні формальні характеристики, які почав вивчати з точки зору трансцендентальної методології ще Е.Кассієр. На думку дисертанта, до них відносяться міфічний час та виділена в ньому точка першоначала, міфічний простір та виділення в ньому сакрального і профанного рівнів, нерозчленованість (злитість) світосприйняття, наявність міфічних сутностей. Автор розглядає їх як елементи структури архаїчного міфічного досвіду. Структура міфічного сприйняття світу забезпечує єдність дійсності на рівні свідомості, і в цьому розумінні міф є первинним способом осягнення світу людською свідомістю.

“Чи існує у свідомості сучасної людини досвід якщо не тотожний, то, принаймні, аналогічний міфічному досвіду архаїки?” – це питання і вирішується далі у цьому параграфі.

У результаті проведеного аналізу робиться висновок про можливість існування міфу як певного компонента у цілісному і неоднорідному досвіді сучасної цивілізованої людини. Але сучасний міф не має тієї сутнісної першооснови, що була притаманна архаїчному. Мова йде про відсутність синкретичності сприйняття на рівні всієї свідомості. Синкретизм сучасного міфу є партикулярним. На рівні міфічного компоненту сучасної диференційованої свідомості можна виявити структуру, яка буде аналогічною структурі архаїчного міфу.

Доведено, що сучасний міф існує у трьох формах як результатах довгої психічної і культурної еволюції. По-перше, сучасний міф існує на рівні живого досвіду, оформленого міфічним чином формальними структурами. По-друге, він існує як міфологія. Це опредметнений досвід, який функціонує на рівні артефактів культури. Головне, що вказує на неавтентичність таких міфів, це те, що людина їх не переживає, а вибудовує відношення до них – естетичне чи наукове. На цьому рівні міф сприймається на рефлексивному рівні і по відношенню до міфу-досвіду є копією. До цієї форми належать і ідеологічні міфи. По-третє, сучасний міф може початково виступати як метафора чи “пусте поняття”.

Автор дійшов висновку, що міф в історії існує у двох взаємопов’язаних площинах. З одного боку, міф в історії розвивається об’єктивно як міфічна здатність, яка обумовлена, з одного боку, архетиповими структурами підсвідомості, а, з іншого, культурним і соціальним хаосом у сприйнятті сучасності. Головною підставою для об’єктивного існування міфу є те припущення, що людський досвід безперервний і кожний наступний етап у його розвитку містить елементи попереднього. Тому, до наступних поколінь переходять як мотиви, конкретні образи первісних міфів, так і сам міф як спосіб сприйняття та організації дійсності, який одного разу вже зарекомендував свою ефективність. З іншого боку, міф, ставши об’єктом рефлексій, не даний нам безпосередньо у почуттєвому досвіді, це ідеальний об’єкт сприйняття, і саме тому, проходячи через історичні епохи, він дає ціле віяло значень. В дисертації робиться важливий висновок про те, що специфіка розуміння дослідником сучасного міфу виникає внаслідок накладання на об’єктивну міфічну здатність суб’єктивного моменту – тлумачень самого терміна “міф”. Мається на увазі, що сам термін, внаслідок постійної присутності міфу в історії як предмету для філософських рефлексій, набув самостійної гами значень; тобто, наперед дане розуміння міфу, зафіксоване у понятті, впливає на особливості бачення міфічним чином обробленої реальності.

У другому підрозділі – **“Міфічне підґрунтя національної ідентичності”** – сама нація розглядається, по-перше, з історичного боку. У цьому випадку вона тлумачиться як форма організації людської спільноти, що притаманна модерній добі, насамперед, європейської історії. Розглядаються політичний і етнічний рівні так сприйнятого феномену нації. Але головним для розуміння природи національного міфу все ж таки є другий – антропологічний – підхід до сприйняття нації, коли вона виступає однією із форм колективної ідентифікації, що природно притаманна людському світогляду. В нації відображається постійний стан колективного ототожнення, притаманний людині як істоті суспільній. При такому підході, стверджується у дисертації, можна помітити однакові ознаки, які притаманні індивіду, що ототожнює себе як із нацією, так і з більш ранніми етапами в розвитку етносу – племенем та народністю. Специфіка національної ідентичності, в порівнянні з іншими формами, полягає в тому, що індивід ототожнює себе з нацією символічно.

Далі доводиться, що національна ідентифікація відбувається на двох рівнях – усвідомленому та неусвідомленому. Якраз акцентування уваги на несвідомому рівні ідентифікації, що передбачає прилучення індивіда до існуючого у згорнутому вигляді історичного досвіду етносу, дозволяє превести проблему національного міфу на рівень архетипів юнгівського зразка. Саме через наявність архетипів, які у К.Г.Юнга є втілення найбільш глибокого – колективного – рівня підсвідомого можна говорити про аналогічність різних етапів (плем’я, народність, нація) етнічної ідентифікації і, таким чином, зафіксувати міфічний потенціал нації.

У цьому параграфі також розглянуті основні атрибути національної ідентифікації, якими, на думку автора, є простір, час та сама нація, сприйнята як колективний індивід.

Третій підрозділ – **“Національний міф”** – характеризує власне міфічні параметри національної ідентичності. Такі параметри виявляються: а) на рівні сприйняття індивідом самої нації; б) на рівні сприйняття національного простору (батьківщини); в) на рівні сприйняття національного часу (історії нації).

При міфічному сприйнятті нація виступає неісторичною споконвічною єдністю поколінь людей об'єднаних національною сутністю. Така сутність, виникнувши одного разу у священний першочас, і тому, не маючи хронологічної прив'язки, тотожно присутня протягом існування нації. Перед кожним новим поколінням людей національна сутність постає вже наперед заданою і об'єктивно існуючою. Національна сутність має силу, що змушує індивіда до певної ідентифікуючої поведінки і забезпечує йому його “українськість”, “руськість” чи “польськість”. При міфічній ідентифікації окремий індивід не має свободи вибору, а сприймає вплив національних сутностей як свою долю. Тому, стверджується у цьому параграфі, окремі славні перемоги чи якісь гріхи нації у минулому передаються із покоління у покоління і стають для індивіда власними перемогами і гріхами, від яких він не може відмовитись. Вони не творяться окремими індивідами внаслідок вільного волевиявлення, а існують об'єктивно. Об'єктивно ж нація (як індивід) міфічним чином взаємодіє і з окремими людьми. Міфічність ситуації полягає в тому, що одиничне (індивід) і загальне (нація) тотожно проникають одне в одне. За такого сприйняття нація діє одночасно у всіх її членах і на цьому рівні неповторні індивіди нічим не відрізняються один від одного.

Далі, на думку дисертанта, і історію, і міф об'єднує спільна орієнтація на минуле. Але це два різні способи сприйняття минулого, які на рівні національної пам'яті вступають у складну взаємодію. Носії національної ідентичності намагаються сприйняти минуле у зрозумілих їм образах. Нація повинна впізнати себе у своєму минулому, і у цьому розумінні історія нації є образом сучасності. Звідсіль і архетиповість у сприйнятті минулого, яке складається виключно із зразків. Якраз архетипи засвідчують нерозривний зв'язок минулого і теперішнього станів буття нації, завдяки їм минуле завжди присутнє тепер. У людини, яка сприймає минуле нації міфічно, дистанція між її сьогоднішнім та подіями минулого зникає і вона стає безпосередньо причетною до них. Минуле при такому сприйнятті “розмикається”, воно перестає бути “одноразовим”, індивід продовжує його в собі, переживаючи його як своє власне. Отже, тут суть міфізації полягає в архетиповому сприйнятті історії нації.

У розділі підкреслено також, що міфізація простору національної ідентичності полягає у тому, що образ рідного краю персоніфікується найчастіше у жіночому началі Батьківщини-Матері, яка виступає нерозчленованою матеріально-ідеальною єдністю. Із так сприйнятим простором індивіда об'єднує сила, що перевищує людське розуміння. Така сила як сутність священного простору проникає в індивіда під час відвідин ним історично-значимих ландшафтів (наприклад, місць битв) і викликає “трепет” у розумінні феноменолога Р.Отто. При такому сприйнятті, без підживлення енергією сакральних місць людина взагалі втрачає свою ідентичність. Таким чином, сутність простору, що тотожно перебуває в індивідові також відноситься до міфічних процедур ідентифікації.

Автор робить висновок, що в цілому національний міф стає можливим в результаті оформлення сфери національної ідентичності міфічними структурами. Національний міф тоді проявляє себе як вся безпосередня, дорефлексивна повнота переживання індивідом своєї національної самості.

Третій розділ – “Міфічні структури в українській національній ідентичності” – розкриває дієвість міфічних структур на прикладі виникнення і розвитку модерної української національної ідентичності.

У першому підрозділі – **“Сакральне українського міфу”** – розглянуті особливості міфічної сакралізації як певної просторової форми у змісті української національної ідентичності.

Автор показує як на початковому етапі самоусвідомлення українським етносом своєї нової – національної – самості, представленій програмним документом Кирило-Мефодієвського братства “Закон Божий (Книга буття українського народу)”, відтворюється та ж модель сакралізації, що притаманна і архаїчним міфам. Таке виявлення міфічних структур стає можливим за умови, коли національна ідентичність розуміється як результат всього попередньо накопиченого етнічного досвіду і на рівні змісту, і на рівні форми цього досвіду. Зроблено висновок, що значення даної роботи М.Костомарова полягає у формуванні нового образу минулого українського етносу, коли в умовах панування таких колонізаторських схем історії, які не передбачали існування України в минулому як політичної та культурної одиниці, він відкрив її там як окрему від Речі Посполитої та Московії єдність. Виокремивши Україну в минулому, цей відомий історик дав їй “прописку” і в сучасності, оформивши на рівні національної ідеології бажаним ідеалом. Але у цьому тексті Костомарова історія української нації рухається всередині релігійної (християнської) моделі історичного процесу. Відійшовши від наукового підходу до сприйняття історичного минулого, поділивши історичний простір, на символічному рівні, на свій та чужий, надавши першому лише позитивних характеристик чистоти і справжності, зв’язавши цей останній світ, з одного боку, зі світом сакральним, а з іншого – з Україною, – Костомаров увійшов тим самим у межі міфічного сприйняття історії української нації.

У другому підрозділі – **“Першоначало та міфічна модель часу в українській національній пам’яті”** – підкреслено, що на тому рівні національної ідентичності, яка тяжіє до міфу, час виникнення українського етносу моделюється по аналогії з міфічним Першочасом, який є справжнім, дійсним часом, що творить у собі всі ті архетипи, до яких у наступні періоди української історії буде постійно повертатись національна ідентичність. Знання первісної історії українського етносу сприймається як повернення до першооснов національного буття, як вихід за межі мирського часу. Функція повернення до першооснов є досить дієвим засобом для забезпечення підйому “приспаного” національного духу. Повертаючись до “абсолютного начала”, яке є вмістилищем всього творчого, нація ніби починає творити себе знову, переходячи на якісно новий рівень своєї історії. А тому володіння своїм минулим надає сили для впливу на сьогодення. І, навпаки, щоб оволодіти сьогоденньою ситуацією у національній сфері, потрібно знати історію походження української нації. Хто володіє знанням національного походження, той (по аналогії з архаїчними міфами) володіє долею нації.

Дисертант розглядає міфічну модель часу на прикладі історіософських побудов Д.Донцова. Зроблено висновок, що історію українського етносу він розуміє як суму зразків, які виникли в ідеалізовані часи величі української нації, і які повинні зреалізуватись у “зіпсованій” сучасності. Шукаючи причин тих бід, що спіткали українську націю, Донцов бачить їх у падінні архетипового кастового устрою. Присутність давнини у сучасності як зразка, за яким вона повинна бути організованою, і засвідчує аналогічність Донцової схеми української історії деяким елементам структури архаїчного міфу (міфічній моделі часу)

У третьому підрозділі – **“Міфічний простір української національної ідентичності”** – показується, що міфічний простір не є абстрактним простором, який існує незалежно від речей, навпаки, вся сукупність предметів і створює його. Такі предмети пронизані сакральною силою, з якою носій національної ідентичності встановлює зв’язок за принципом взаємопроникнення.

Підкреслено, що особливе значення для українського національного самоусвідомлення має міфологема Землі. Стверджується, що про Землю (поле, степ) у міфічному розумінні можна говорити, коли вона буде сприйнята: а) сакрально, б) архетипово. Проаналізовані погляди на особливості міфізації українського простору філософами О.Кульчицьким, І.Мірчуком, С.Кримським, І.Бичком.

Підкреслено, що одним із варіантів міфізації національною ідентичністю просторових характеристик слугує досить чітко виявлена у багатьох патріотичних текстах міфологема

“центру”. Міфічне центрування українського простору проаналізовано на прикладі текстів ідеолога РУНВіри Л.Силенка. З точки зору критичного мислення таке “центрування”, де Україна оголошується центром людства і пов’язується із самого початку із сакральним світом може виглядати досить наївно, але якщо позицію розуму винести за дужки і стати на позиції міфу, то така операція виглядатиме аналогічною центруванню простору в архаїчному міфові.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми природи національного міфу.

Наголошено, що в дослідженні здійснена спроба вивести природу, сутність національного міфу із історико-філософського контексту; це стає можливим за умови, коли ми зупинимось на смисловій стороні явища “національний міф”. Розглянутий під цим кутом зору національний міф стає історично-змінним, ситуативним.

Встановлено, що на рівні структури переживання індивідом своєї національної самості (ідентичності) може бути виявлений певний міфічний інваріант. Міфічні структури національної ідентичності є реалізацією міфотворчої здатності сучасної людини.

Національний міф виникає в результаті оформлення активними міфічними структурами переживання індивідом своєї національної самості і проявляє себе як автентичний міфічний досвід, що є первісною інтуїцією національного буття та як опредметнений в ідеології національний міф, що може свідомо творитись для обґрунтування групових інтересів.

На рівні свідомості таке міфічне підґрунтя національної ідентичності перебуває у складному зв’язку з раціональним сприйняттям нації.

Показана дієвість міфічних структур в оформленні української національної картини світу. У висновках визначені також можливі подальші напрямки розробок зазначеної в дисертації проблематики.

Основні положення і висновки дисертації подані в таких публікаціях автора:

Артюх В.О. Про деякі тлумачення терміна “національний міф”// Вісник Київського національного у-ту ім. Т.Шевченка.– Сер.: Філософія. Політологія.– К., 2000.– Вип. 32.– С.5–8.

Артюх В. “Книга Буття Українського Народу” М.Костомарова.: сакральні виміри національної самосвідомості//Сіверянський літопис.–2000.–№5.– С.132–135.

Артюх В.О. Міф та нація//Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДПУ ім. І.Франка.– Дрогобич: Вимір, 2000.– Вип.6.– С. 15–24.

Артюх В.О. Про міфізми у Дмитра Донцова // Філософські науки: наук. пр. - Суми: СДПУ, 2001. - С. 52-57.

Артюх В.О. Сучасна українська міфотворчість//Дух, душа, человек: истоки и поиски: Тезиси докладов научно-теоретической конференции.– Сумы, 1993.– Ч.2.– С.115.

Артюх В.О. Український міф та його російський визначник//Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє. Матеріали доповідей міжнародної наукової конференції.– Одеса, 1995.– С.125–127.

Артюх В.О. Міфи про походження у сфері національної духовності//Человек: дух, душа, тело: Материалы докладов и выступлений на научно-теоретической конференции.– Киев-Сумы, 1996.– С.24–25.

Артюх В.О. До питання про національний міф//Вісник Київського у-ту ім. Т.Шевченка.– Сер.: Філософія.Політологія.–К., 2000.– Вип. 32.– С.43–44.

АНОТАЦІЯ

Артюх В.О. Природа національного міфу: історико-філософський контекст.– Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.05–історія філософії.– Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет.– Київ, 2001.

В дисертації подається філософський аналіз феномена національного міфу в історико-філософському вимірі. Досліджується полісемантизм поняття “міф”, який зумовлює специфіку сприйняття національного міфу. З’ясовується смисловий інваріант поняття “національний міф” у розмаїтті його історико-філософських інтерпретацій. Нація розглядається, по-перше, з історичного боку, і тоді вона виступає формою буття етносу в індустріальну та постіндустріальну епохи; по-друге, з антропологічного боку, і тоді вона стає формою колективної ідентифікації, що природно притаманна людині. Сутнісно національний міф визначається як вся безпосередня, дорефлексивна повнота переживання індивідом його національної ідентичності. Показується дієвість міфічних структур на прикладі виникнення і розвитку української національної ментальності.

Ключові слова: міф, нація, національна ідентичність, міфічна структура, синкретизм, сакральність, архе, міфічний простір, міфічний час, український національний міф.

АННОТАЦІЯ

Артюх В.А. Природа национального мифа: историко-философский контекст.– Рукопись. Диссертация на соискание научной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.05–история философии.– Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, философский факультет.– Киев, 2001.

Диссертация является философским исследованием природы феномена национального мифа в его историко-философском измерении. Исследован полисемантизм понятия “миф”, который обуславливает специфику восприятия и национального мифа. Доказывается, что понятие “миф”, приобретая семантическую многозначность, не просто отображает определенное содержание, но и активно его формирует. В диссертации утверждается, что национальный миф есть реализация мифотворческой способности как древнего так и современного человека. Существование мифического типа опыта обусловлено некоторыми априори психологического и культурного порядка. Утверждается, что в истории философской мысли встречается, по крайней мере, четыре варианта концепта “национальный миф”. 1) Связь нации и мифа является изначальной: всякий миф является национальным в понимании нации как первобытного коллектива. Это дорефлективная стадия существования национального мифа, его тождественности себе (от античности до Дж. Вико). 2) В традиции романтизма, который воспринимает нацию как от века данную сущность, под национальным мифом понимаются древние рассказы, которые обуславливают национальную историю и через комплиментарное восприятие которых население сплачивается в нацию. В конце XVIII–начале XIX веков путем изучения и пропаганды народного творчества осуществляется реанимация таких мифов для потребностей нациестроительства (Й.Г.Гердер, Ф.В.Й. Шеллинг, Я.Гримм). 3) Рационально-оценочная позиция, которая определяет национальный миф продуктом современной эпохи и квалифицирует его как выдуманную историю, опасную завораживающую ложь, которая мешает понять истинную сущность нации (Е.Геллнер). 4) Позиция, которая определяет национальный миф необходимым элементом опыта современного человека, причем при таком подходе научный разум не должен ставиться выше мифа (К.Хюбнер).

Феномен нации в диссертации рассматривается, во-первых, с исторической стороны, и тогда нация выступает формой организации этноса в индустриальную и постиндустриальную эпохи; во-вторых, с антропологической стороны, и тогда нация выступает формой коллективной идентификации, которая естественно присутствует в мировоззрении человека. Сам процесс идентификации есть во многом процедурой мифической.

В диссертации доказывается, что национальный миф является сложным переплетением деятельности неосознанных и осознанных уровней психики, который отсылает к первичным модусам восприятия нации. Национальный миф есть вся непосредственная, дорефлексивная полнота переживания национальной идентичности. Вербально такой миф является парадигмальной историей, которая выводит сегодняшнее состояние нации с его прошлого по принципу мифической модели времени; мифическое время четко разделяет историю нации на прошедшее сакральное и профанное сегодняшнее, в которое возможны прорывы сакрального. Мифическое пространство нации – это священные места, которые имеют силу, переходящую в носителей национальной идентичности. При мифическом восприятии сама нация выступает сакральным существом, которое существует физически; по правилу нераздельности в мифе единичного и общего отдельный человек выступает персонификацией нации.

Показывается действенность мифических структур на примере возникновения и развития украинской национальной ментальности.

Ключевые слова: миф, нация, национальная идентичность, мифическая структура, синкретизм, сакральность, архе, мифическое пространство, мифическое время, украинский национальный миф.

SUMMARY

Artyuh V. O. The Nature of National Myth: Historical and Philosophical Context.–Manuscript. The thesis on the achievement of Philosophy Candidate scholar degree on the specialization 09.00.05 – The History of Philosophy. Kyiv Shevchenko National University. Kyiv, 2001.

The dissertation analyses the phenomenon of national myth in historical and philosophical context and investigates the polysemantics of the “myth” concept caused by the specific perception of national myth. A semantic invariant of the “national myth” concept is determined among the variety of its historical and philosophical interpretations.

The phenomenon of nations is considered, first, from historical point, when the nation appears as a form of the ethnic group’s existence in the industrial and postindustrial period; and, secondly, from anthropological point, when the nation presents the form of identification which is inherent in every human being. The national aspect is defined as a fullness of the national identity perception. The efficacy of mythical structures as a factor of mentality’s formation and development is also analyzed.

Key words: myth, nation, national identity, mythical structure, syncretism, sacrament, source, mythical space, mythical time, Ukrainian national myth.